

§ 1. Злочини, які посягають на відносини у сфері охорони державної таємниці або конфіденційної інформації

Спільним для цих злочинів є їх безпосередній об'єкт — суспільні відносини у сфері охорони державної таємниці або конфіденційної інформації в різних сферах діяльності держави, що можна охарактеризувати як відносини інформаційної безпеки. При посяганні на цей об'єкт може заподіюватися шкода військовому, економічному, науковому потенціалу держави. Зберігання державної таємниці або конфіденційної інформації — одна з гарантій незалежності України, її недоторканності та національної безпеки.

Між тим, при єдності об'єкту, ці злочини мають певні особливості в предметі, в об'єктивній і суб'єктивній стороні їх складів, тому і потребують самостійного аналізу.

Розголошення державної таємниці (ст 328). Частина 1 ст. 328 передбачає відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків за відсутності ознак державної зради або шпигунства.

Предметом цього злочину є відомості, що становлять державну таємницю, вичерпний перелік яких подано в Законі України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р. (в редакції Закону України від 21 вересня 1999 р.).

У статті 1 цього Закону державна таємниця визначається як вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою. Так, наприклад, відповідно до ст. 8 цього Закону державну таємницю в сфері оборони становлять відомості про стратегічні й оперативні плани; у сфері науки — про наукові, науково-дослідні, дослідно-конструкторські і проектні роботи, на базі яких можуть бути створені прогресивні технології, нові види виробництва продукції і технологічних процесів, що

мають оборонне чи економічне значення або істотно впливають на зовнішньоекономічну діяльність і національну безпеку України; у сфері економіки — це відомості про державні запаси дорогоцінних металів монетарної групи; у сфері зовнішніх відносин — про експорт і імпорт озброєння, військової техніки, окремих видів стратегічної сировини.

Водночас ця ж стаття забороняє віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим порушуватимуться конституційні права людини і громадянина, заподіюватиметься шкода здоров'ю і безпеці населення. Це відомості про стихійні лиха, катастрофи, стан навколишнього середовища, здоров'я населення, характеристики стану правопорядку тощо.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого в ч. 1 ст. 328, визначена як розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, тобто протиправний їх розголос. Діяння може виражатися як у дії, так і в бездіяльності, які призводять до того, що відомості стають надбанням сторонніх осіб. Під сторонніми особами слід розуміти осіб, яким ці відомості не повинні бути відомі. Дія може виражатися, наприклад, у розголосі секретних даних в розмові, письмовому повідомленні, шляхом публікації в пресі, у виступі по радіо та телебаченню, у передачі для друкування особі, що не має права на ознайомлення з цими відомостями, у показі креслень, документів тощо. Бездіяльність може полягати в недотриманні правил збереження, поводження, перевезення матеріалів, документів, коли створюється можливість ознайомлення з відомостями сторонніх осіб. Спосіб розголошення для кваліфікації значення не має.

Злочин вважається закінченим з моменту розголошення відомостей, коли вони стали відомі хоча б одній сторонній особі.

Суб'єктивна сторона цього злочину — це будь-яка форма вини: як умисел (прямий і непрямий), так і необережність (самовпевненість і недбалість). Обов'язковою ознакою вини є усвідомлення суб'єктом того, що відомості, які розголошуються, становлять державну таємницю, і що вони доводяться до відома сторонніх осіб. Так, умисним буде розголошення відомостей, якщо суб'єкт бажав похвастати про наявність в нього інформації про державну таємницю. Недбалість має місце, наприклад, у випадку, коли особа, приймаючи відвідувачів, не ховає зі столу документ, який містить державну таємницю, що дає можливість прочитати його стороннім особам. Мотиви розголошення можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають.

При вчиненні цього злочину розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, не повинно мати ознак державної зради або шпигунства (статті 111 та 114).

Суб'єкт цього злочину спеціальний — це особа, якій відомості, що становлять державну таємницю, були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Це може бути як службова особа, поняття якої дано в примітці до ст. 364, так і інша особа, пов'язана по службі з такими відомостями (секретар, шифрувальник тощо). Військовослужбовець за розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, відповідає за ст. 422.

Частина 2 ст. 328 передбачає таку кваліфікуючу ознаку, як спричинення тяжких наслідків. Закон не дає поняття тяжких наслідків, їх зміст визначають, виходячи з конкретних матеріалів справи. Це випадки, коли відомості, наприклад, стали відомі іноземній розвідці або її представникам або коли розголошені відомості за своїм змістом є особливо важливими (наприклад, особливо важливі дані про новітні розробки в галузі оборони).

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 328 — позбавлення волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого; за ч. 2 ст. 328 — позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років.

Втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329). Частина 1 ст. 329 встановлює відповідальність за втрату документів або інших матеріальних носіїв секретної інформації, що містять державну таємницю, а також предметів, відомості про які становлять державну таємницю, особою, якій вони були довірені, якщо втрата стала результатом порушення встановленого законом порядку поводження із зазначеними документами та іншими матеріальними носіями секретної інформації або предметами.

Предметом цього злочину є: 1) документи, тобто письмові, з певними реквізитами акти, що містять відомості, які становлять державну таємницю (схеми, карти, накази, звіти, наукові висновки тощо); 2) інші матеріальні носії секретної інформації (дискети, кінофільми та ін.); 3) предмети, відомості про які є державною таємницею (наприклад нові види зброї, прилади, медичні препарати).

З об'єктивної сторони цей злочин характеризується наявністю трьох ознак: 1) порушення встановленого законом порядку поводження з документами, матеріальними носіями інформації або предметами; 2) втрата документа або предмета; 3) причинного зв'язку між порушенням правил і втратою.

Порушення встановленого порядку поводження з документами або предметами може виражатися як у дії, так і в бездіяльності, що порушують конкретні правила, спеціально встановлені для охорони документів, носіїв інформації, предметів, внаслідок чого вони втрачаються, тобто виходять із володіння особи, якій вони були довірені (десь забуті, викрадені, випадково викинуті тощо). Порушення правил, наприклад, може полягати в роботі з документом у неналежному місці, залишенні відкритим сейфа, де зберігаються документи, предмети тощо. Між порушенням правил і втратою має бути встановлений необхідний причинний зв'язок.

Обов'язковою умовою втрати є вихід документів, предметів із володіння особи, якій вони були довірені, поза її волею. Якщо ж предмет переданий, залишений за волею особи, і відомості стали надбанням сторонніх осіб, то це буде розголошенням відомостей, що становлять державну таємницю, і кваліфікується за ст. 328. Тривалість часу, на який були втрачені документи, предмети (назавжди або через якийсь час повернені, знайдені), не має значення. Закінченим цей злочин є з моменту втрати, при якій створена реальна можливість ознайомлення з такими документами, предметами сторонніх осіб. Якщо ж втрата такої можливості не містила, то аналізований склад злочину відсутній. Наприклад, якщо через порушення правил поводження предмет був знищений, то особа не може відповідати за ст. 329.

З суб'єктивної сторони втрата документів, що містять державну таємницю, характеризується складною (змішаною) формою вини: щодо порушення правил можливий як умисел, так і необережність, а щодо самої втрати — тільки необережність.

Суб'єктом цього злочину є особа, якій документи, матеріальні носії секретної інформації, предмети були довірені. Це може бути обумовлено або службовими функціями, або роботою, що виконується, або окремим дорученням.

Військовослужбовець за втрату документів, що містять відомості військового характеру, відповідає за ст. 422.

Частина 2 ст. 329 передбачає як кваліфікуючу ознаку спричинення тяжких наслідків, характеристика яких аналогічна тій, що дана при аналізі такої самої ознаки ст. 328.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 329 — позбавлення волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого; за ч. 2 ст. 329 — позбавлення волі на строк від двох до п'яти років.

Передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави (ст. 330). Частина 1 ст. 330 передбачає відповідальність за передачу або збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам економічних, науково-технічних або інших відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства.

Предметом цього злочину є відомості економічного, науково-технічного й іншого характеру, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави, тобто відомості, що стосуються діяльності окремих підприємств, установ, наукових, господарських організацій, дипломатичних відносин, політики, розголошення яких може заподіяти шкоду діяльності цих організацій і вплинути на обороноздатність держави. Ці відомості не містять державної таємниці, але є конфіденційними і становлять власність держави. Заборона на їх передачу іноземним організаціям міститься в наказах, інструкціях, розпорядженнях міністерств і відомств.

Об'єктивна сторона цього злочину виражається у двох формах: 1) збирання зазначених відомостей з метою їх передачі; 2) передача іноземним підприємствам, установам, організаціям відомостей, що становлять конфіденційну інформацію. Відповідно, злочин вважається закінченим або з моменту збирання відомостей з метою їх передачі, або з моменту передачі. Не має значення, за чиєю ініціативою збираються відомості: або за ініціативою іноземної організації, або особа сама за своєю ініціативою збирає їх. При цьому відомості повинні передаватися саме іноземним організаціям або їх представникам (це можуть бути будь-які іноземні організації: як державні, так і недержавні, комерційні, посередницькі тощо).

Суб'єктивна сторона цього злочину виражається в прямому умислі. За характером відомостей і за відсутності мети підриву або послаблення держави цей злочин відрізняється від державної зради і шпигунства.

Суб'єкт цього злочину — особа, якій конфіденційна інформація була довірена або стала відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків.

Частина 2 ст. 330 передбачає відповідальність за ті самі дії, вчинені з корисливих мотивів, або такі, що спричинили тяжкі наслідки для інтересів держави, або вчинені повторно, або за попередньою змовою групою осіб.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 330 — обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого; за ч. 2 ст. 330 — позбавлення волі на строк від чотирьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

§ 2. Злочини, які посягають на недоторканність державного кордону

Безпосереднім об'єктом цих злочинів є суспільні відносини з охорони суверенітету України, цілісності і недоторканності її кордонів. Правовою основою відповідальності за ці злочини є ст. 2 Конституції України, відповідно до якої суверенітет України поширюється на всю її територію. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною.

Поняття державного кордону визначено в ст. 1 Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р.: «Державний кордон України є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України — суші, вод, надр, повітряного простору». Для захисту державного кордону від незаконного його перетинання встановлені «Правила перетинання державного кордону громадянами України», затверджені Кабінетом Міністрів України 27 січня 1995 р. Ці правила стосуються відповідного оформлення документів, наявності спеціальних контрольних-пропускних пунктів для в'їзду і виїзду, транзитного проїзду тощо. Дотримання цих правил є обов'язковим як для громадян України, так і іноземців і осіб без громадянства.

Незаконне перетинання державного кордону (ст. 331). Відповідно до ч. 1 ст. 331 цей злочин полягає в перетинанні державного кордону України будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України, але без відповідних документів чи дозволу.

Об'єктивна сторона цього злочину передбачає два види діянь: 1) перетинання кордону будь-яким способом поза пунктами пропуску і 2) перетинання кордону в пунктах пропуску, але без відповідних документів чи дозволу. Способи незаконного перетинання кордону можуть бути різними, здійснюватися в різний час, із використанням різних засобів і обстановки, із використанням підроблених документів, без документів тощо.

Злочин вважається закінченим з моменту фактичного перетинання особою кордону. Спроба незаконно перетнути кордон повинна кваліфікуватися як замах на злочин.

Суб'єктивна сторона цього злочину виражається в прямому умислі: особа усвідомлює незаконність перетинання кордону і бажає це здійснити. При цьому мотиви і мета на кваліфікацію злочину не впливають.

Суб'єктом цього злочину є будь-яка особа: громадянин України, іноземець, особа без громадянства, які досягли 16-річного віку.

Частина 2 ст. 331 передбачає відповідальність за незаконне перетинання кордону особою, яка раніше була засуджена за такий самий злочин, а ч. 3 — за перетинання

кордону, поєднане із застосуванням зброї. Зброєю слід вважати як вогнепальну, так і холодну зброю. Застосування — це погроза зброєю або використання її для заподіяння поранень. Якщо таке застосування пов'язане з умисним вбивством або заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, відповідальність повинна наставати за сукупністю злочинів: за ч. 3 ст. 331 і статтями 115 або 121. Якщо при цьому має місце незаконне поводження зі зброєю, то застосуванню підлягає і ст. 263.

У частині 4 ст. 331 зазначено, що чинність цієї статті не поширюється на випадки прибуття в Україну іноземців чи осіб без громадянства без відповідних документів чи дозволу для використання права притулку відповідно до Конституції України, а також з метою набуття статусу біженця, і на випадки прибуття в Україну без встановленого документа її громадян, які стали жертвами злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 331 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 331 — арешт на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до трьох років; за ч. 3 ст. 331 — позбавлення волі на строк від двох до п'яти років.

Незаконне переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332). Відповідно до ч. 1 ст. 332 об'єктивна сторона цього злочину проявляється в: 1) організації незаконного переправлення осіб через державний кордон України; 2) керівництві такими діями; 3) сприянні їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод. Підвищена суспільна небезпека організованих форм злочинної діяльності з незаконного переправлення осіб через державний кордон обумовила специфічну структуру цього складу: по-перше, сама організована діяльність, незалежно від того, чи вдалося переправлення, чи ні, а також керівництво цією діяльністю розглядаються як закінчені злочини (злочини з усіченим складом); по-друге, особи, які здійснюють переправлення, а також особи, які сприяють цьому порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод, вважаються виконавцями злочину.

З суб'єктивної сторони цей злочин вчинюється з прямим умислом. Як правило для злочину характерні корисливі мотиви і мета.

У частині 2 ст. 332 передбачена відповідальність за ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб.

Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 332 — позбавлення волі на строк від двох до п'яти років з конфіскацією транспортних або інших засобів вчинення злочину; за ч. 2 ст. 332 — позбавлення волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією засобів вчинення злочину.

Незаконне вивезення за межі України сировини, матеріалів, обладнання, технологій для створення зброї, а також військової та спеціальної техніки (ст. 333). Стаття 333 передбачає відповідальність за порушення встановленого порядку вивезення за межі України сировини, матеріалів, обладнання, технологій, які можуть бути використані для створення ракетної, ядерної, хімічної, інших видів зброї, військової та спеціальної техніки.

Крім основного безпосереднього об'єкта (недоторканності державного кордону України) цей злочин має обов'язковий додатковий об'єкт — відносини суспільної безпеки у сфері створення зброї, військової та спеціальної техніки.

Предмет цього злочину — сировина, матеріали, обладнання, технології, що можуть бути використані для створення ракетної, ядерної, хімічної, інших видів зброї, військової і спеціальної техніки, перелік яких визначений Кабінетом Міністрів України.

Об'єктивна сторона злочину виражається в незаконному, тобто з порушенням встановленого порядку, вивезенні сировини, матеріалів, обладнання, технологій за межі України без належного дозволу Міністерства економіки України. Закінченим злочин вважається з моменту вивезення названих предметів за межі України.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується прямим умислом, при якому особа усвідомлює не тільки незаконність вивезення зазначених предметів, а й зміст та призначення їх, і бажає вчинити таке вивезення за межі України.

Суб'єкт цього злочину — будь-яка особа.

Покарання за злочин: штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк.

Порушення правил міжнародних польотів (ст. 334). Стаття 334 передбачає відповідальність за вліт в Україну або виліт з України без відповідного дозволу, а також недодержання зазначених у дозволі маршрутів, місць посадки, повітряних трас, коридорів або ешелонів.

Об'єктивна сторона цього злочину може полягати в таких діях: вліт в Україну або виліт з України без відповідного дозволу або недодержання зазначених у дозволі маршрутів, місць посадки, повітряних трас, коридорів, ешелонів.

Диспозиція цієї статті є бланкетною, тому для аналізу об'єктивної сторони злочину слід звернутися до статей Повітряного кодексу України, зокрема до ст. 57, що передбачає норми і правила здійснення міжнародних польотів.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується прямим умислом або необережністю.

Суб'єкт цього злочину — будь-яка особа, яка керує повітряним судном, незалежно від його типу та його приналежності.

Покарання за злочин: за ст. 334 — штраф від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на той самий строк, із конфіскацією повітряного судна.

§ 3. Злочини, які порушують порядок комплектування Збройних Сил України, що забезпечує її обороноздатність

Загальним безпосереднім об'єктом цих злочинів виступають відносини з комплектування Збройних Сил, їх бойовій підготовці і, отже, із забезпечення обороноздатності України. Диспозиції цих статей є бланкетними: статті 335 і 336 відсилають до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (в редакції Закону України від 13 травня 1999 р.) , а ст. 337 — до Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р..

Загальною ознакою об'єктивної сторони цих злочинів є бездіяльність — ухилення від виконання конституційного обов'язку нести військову службу. Стаття -65 Конституції України передбачає такий обов'язок громадян України, як захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також обов'язок відбувати військову службу відповідно до закону. Згідно з цією статтею Конституції України громадянин, який підлягає черговому призову на строкову військову службу, призову за мобілізацією, військовому обліку або спеціальним зборам, зобов'язаний з'явитися на призовний пункт, у військкомат, інше місце, позначене в документі, і в зазначений час. Невиконання цього обов'язку свідчить про ухилення. Ухилення може здійснюватися різними способами: підrobка документів, заподіяння собі тілесних ушкоджень, виїзд з постійного місця проживання з метою уникнути виконання військового обов'язку тощо. Всі злочини цієї групи вважаються закінченими з моменту неявки в зазначений документом (повісткою, розпорядженням, наказом) час прибуття на призовний пункт, військовий комісаріат. Поважними причинами неявки відповідно до п. 4 ст. 15 Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» є: 1) хвороба призовника, що позбавляє його можливості особисто прибути у відповідний пункт; 2) смерть або тяжка хвороба близького родича; 3) перешкода стихійного характеру або інші обставини, які позбавили призовника можливості особисто прибути у зазначені пункт і строк.

Суб'єктивна сторона всіх цих злочинів характеризується прямим умислом.

Суб'єкт цих злочинів спеціальний — громадянин України, який досяг 18-річного віку, на якого законом покладений військовий обов'язок. Цей обов'язок може бути різним за своїм змістом. Саме у цьому виражається розмежування злочинів цієї групи. Так, ст. 335 передбачає ухилення від строкової військової служби, що відповідно до Закону України

«Про загальний військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. пов'язана з загальним обов'язком громадянина України проходити військову службу протягом визначеного строку. Тому ухилення від військової служби за контрактом не підпадає під ознаки ст. 335. Стаття 336 встановлює відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією, що пов'язано з особливою обстановкою в державі. Стаття 3 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» визначає мобілізацію як складову частину організації оборони держави, змістом якої є: переведення органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, галузей національної економіки і регіонів України, підприємств, установ і організацій на роботу в умовах особливого періоду; переведення Збройних Сил України, інших військових формувань на організацію і штати воєнного часу; переведення органів і сил Цивільної оборони України з мирного на воєнний стан; підготовка і переведення засобів масової інформації до роботи під час мобілізації та в особливий період. Саме це і є підставою криміналізації ухилення від призову за мобілізацією осіб, які підлягають такому призову.

Обов'язок, передбачений ч. 1 ст. 337, виражається в необхідності проходити періодичний військовий облік. Обов'язковою умовою кримінальної відповідальності за ухилення військовозобов'язаного від військового обліку є наявність попередження, зробленого відповідним військовим комісаріатом.

Частина 2 ст. 337 передбачає ухилення від обов'язку проходити навчальні (чи перевірні) або спеціальні збори. Дотримання цього обов'язку серйозно впливає на військову підготовку і боєздатність військовозобов'язаних.

Покарання за злочин: за ст. 335 — обмеження волі на строк до трьох років; за ст. 336 — позбавлення волі на строк від двох до п'яти років; за ч. 1 ст. 337 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або арешт на строк до шести місяців; за ч. 2 ст. 337 — штраф до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців.